

Een oud verhaal, dat ons is doorverteld

'Maar soms herinneren wij ons een naam, een oud verhaal dat ons is doorverteld...' Soms. O ja, soms. Naarmate ik ouder word, betrap ik mij er steeds vaker op, dat ik namen vergeet. Het overkomt mij telkens weer, dat er iemand op mij afkomt, en dat ik dan denk: grote hemel, wie is dat ook weer? En dan verzin je allerlei sluiptwegen en kronkels in je hoofd, om er slinks achter te komen, wie het is. Een vreemdeling, die verdwaald is? Wie, o wie?

Maar soms herinner je je een naam wél. Een oud verhaal dat je is doorverteld. Van Adam tot Johannes en van Eva tot Maria van Magdala, en dan denk je opeens: Elia, o ja, Elia. Wie is hij ook weer? Over hem zijn weergaloze verhalen verteld, die wij hier op de komende vier zondagen van de Advent zullen gaan lezen en opdelven. Wie was hij, Elia?

Om onze herinnering op te frissen, moet ik u meenemen naar lang geleden. Volgens de geleerden zijn de verhalen over Elia omstreeks 300 jaar vóór Chr. geschreven, tijdens de ballingschap van Israël in Babel. En die verhalen spelen meer dan 500 jaar daarvóór, dus omstreeks het jaar 850 vóór Chr. Na de koningen Saul, David en Salomo is het land dan uiteengevallen in twee rijken: Juda (rond Jeruzalem) en de rest van Israël daarboven. Die scheuring voltrok zich in het jaar 931 vóór Chr.

Na een paar andere koningen wordt dan omstreeks 800 een zekere Achab koning van het rijk Israël. Die Achab is gehuwd met een Fenicische prinses, dat wil zeggen: een buitenlandse, een niet-joodse, die Izebel heet. Koningin Izebel heeft de god van de Feniciërs meegebracht en die god heet Ba'al. Ba'al is een Hebreeuws woord, dat 'hebben' betekent. Ba'al is dus de heb-god, de bezit-god. Niemand van jullie, denk ik, heeft moeite die te herkennen en dan te denken aan de banken en de bonussen en het grote graaien enzovoorts. We kennen hem, die Ba'al, o ja. Onder invloed van Izebel heeft koning Achab die Ba'al in Israël binnengeloodst.

Dan, heel plotseling, onverwacht, treedt Elia op. Wij horen niet, waar hij vandaan komt. Onverhoeds verschijnt hij met een tirade, een onheilsboodschap tot Achab. Zijn naam Elia is een samentrekking van El en IA. EL is God in het Hebreeuws: de Elohim in het scheppingsverhaal, of in Beth-el, huis van God, en ga zo maar door. IA zijn de eerste twee letters van de naam die de Eeuwige van zichzelf uitsprekt aan Mozes bij het brandende braambos: JHWH, onuitsprekelijk. Ik ben die Ik ben. De naam Elia wil dus zeggen: God is de Eeuwige, - en geen ander. Ieder ander is een nep-god. Elia is de woordvoerder van die Eeuwige, de enige ware, zijn gezant, zijn voor-zegger, zijn pro-feet. Zijn hele wezen is verzet tegen die Ba'al. Hij laat, dat gaan we deze weken horen, geen spaan heel van die Ba'al. Hij is de man van de waarachtige God; hij zal ze leren!

Wij gaan deze vier weken van de Advent die verhalen opgraven en ons herinneren. Die verhalen zijn zó onverzettelijk, dat de figuur van Elia in het gehele jodendom van oudsher een beslissende functie heeft gekregen naast die andere, Mozes. In de laatste regel van de joodse bijbel, bij de profeet Maleachi, staat dan ook: 'Zie, spreekt de Eeuwige, ik ga jullie de profeet Elia zenden voordat de dag van de Eeuwige komt. En hij zal het hart van de vaders naar de zonen keren en het hart van de zonen naar de vaders, zodat ik niet hoeft te komen om het land met de ban te slaan' (Mal.3, 23-24). In heel het jodendom is Elia dan ook de voorloper en de aankondiger van de Messias. Bij elke sabbatviering wordt in joodse huizen de komst van Elia toegezongen: 'dat hij spoedig tot ons komen mag, met de Messias, Davids zoon'. Bij elke besnijdenis en bij elke Pesachviering staat in de synagogen en joodse huiskamers altijd een lege stoel voor Elia klaar met een voor hem ingeschonken beker wijn waaraan niemand tippen mag, voor als hij komt. En er wordt een deur wagenwijd opengezet voor hem.

Elia is dus de Advent in levende lijve. Wie anders zouden wij hier in deze weken moeten hooghouden dan hem? Laten wij beginnen met te luisteren naar het eerste verhaal over hem, zijn plotselinge komst, als een lichtflits, en zijn eerste optreden.

Elia komt dus als een dondersteen het verhaal binnenzoeven. Hij begint met fulmineren tegen de koning. Van het begin af aan heeft de Eeuwige zich steeds verzet tegen de hartenwens van de kinderen Israëls om een koning te hebben. De Eeuwige is immers dé Koning, en de enige: 'ze willen mij niet langer als koning' (1 Sam.8,7), zegt de Eeuwige tot Samuël als Israël om een koning vraagt. Het koningschap verloedert dan ook in Israël van het begin af aan: Saul is een mislukking, David na een goede start wordt een donkere wolk, zelfs Salomo in al zijn wijsheid wordt een afgang. En praat

me niet over de opvolgers van Salomo: 'zij doen wat de Eeuwige mishaaft – geen recht en geen gerechtigheid -, zij tergen de Eeuwige in hun doen en laten' (1 Kon.16,7).

De koning is Israël is dus de antithese van de Eeuwige. De Eeuwige is Ik-zal-er-zijn-voor-jou. De koning is: alles zal er zijn voor mij. De Eeuwige is de hand naar ieder toe die niet is wie hij of zij wil zijn, de beschermer van de arme en zelfs van de dode, van wie niet heeft, de barmhartige samaritaan, mijn betere ik, de vader en moeder van de mensen, wat Johannes later niet anders kan noemen dan: God is liefde.

In het verhaal van vandaag is die Eeuwige dan ook op bezoek bij een weduwe en haar kind, dat wees is. Weduwe en wees zijn in de Schriften altijd de incarnatie van degene aan wie de Eeuwige recht doet (Deut.10,17.18; 14,29 enz., Ps.68,6; Jes.1,17; 9,16). De weduwe heeft niets meer en de wees nog minder. Zij beiden zijn de belichaming, het prototype van het ongeluk, van het tekort, en van het onrecht dat de mens treffen kan. Daarom verwijst de Eeuwige Elia rechtstreeks en doelgericht naar een weduwe en haar zoon. Dáár gebeurt het: de olie houdt niet op en het brood houdt niet op en zelfs het leven houdt niet op. Het verhaal is zo rechtlijnig en loodrecht als wat. Eigenlijk is de hele Schrift één simpele regel: die-daar, je weet wel, die door alles en allen verlatene en verweesde, die is het. De Eeuwige is nergens anders te vinden dan daar.

Zoals gezegd: het verhaal is zo simpel en doorzichtig als wat. Die hand daarboven, die is het. Dat is Kerstmis, dat is de komst, dat is de verschijning, dat is een open, wagenwijd open huis en hart. Daar draait alles om en daar gaan we naartoe. Nog vier weken.

Vier weken? Ja, want gun mij tot slot een regel poëzie, zoals heel het verhaal van de Schrift poëzie is, doe-taal. In het verhaal over Jezus, dat op Kerstmis begint, komen telkens weer rijmen, parallellen voor met de verhalen over Mozes en over Elia. Allerlei beelden en verwijzingen in die verhalen komen terug, worden opgepoetst in het verhaal over Jezus. Het vóór-beeld van de olie en van het onuitputtelijke brood, van die raven aan de beek die voor eten en drinken zorgen, komt terug in wat wij geleerd hebben te noemen: de wonderbare spijziging op de berg, de broodverdeling, én in het verhaal van brood en wijn op de laatste avond, dat ook niet ophoudt. En het verhaal over het dode kind wordt weerspiegeld, wéér-spiegeld in dat andere verhaal over de jongeling van Naïn, dat zelfs af en toe woordelijk hetzelfde is als dat over de zoon van de weduwe.

Maar – en dat is het mysterie van de Messias – in die verhalen zit een gradatie. Ze zijn spiegelbeeld, weer-spiegelingen van elkaar, maar méér nog dan dat: er zit een intensivering, een escalatie in. Ze verhalen ergens naar, of liever gezegd: naar iemand toe. Die iemand is altijd een superlatief, een overtreffende trap van de vorige. De olie en het brood van de weduwe zijn onophoudelijk, maar de broodverdeling op de berg levert twaalf volle manden met overgeschoten brokken op. De zoon van de weduwe wordt weer levend, nadat Elia driemaal op het dode kind is gaan liggen; Jezus ziet de begrafenisstoet van de dode jongen en hoeft alleen maar de baar aan te raken en te roepen, en het gebeurt. Wat bij Elia een Sisyphus-arbeid was, is bij Jezus een handomdraai. Hij is het, wil het verhaal zeggen. Hij is de uitvergoting. Hij is de Komende. Hij is de voleinding, het vergezicht, de Gerechte. Daarom wachten wij hier vanaf vandaag vier weken op hem.

De dag komt aan.

Wacht maar!

j.n.